ЧИТАНКА

для дорослих

Ядор

EX LIBRIS

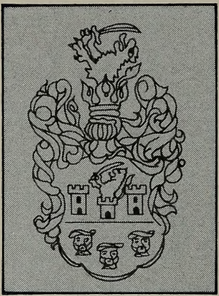

PAUL R. MAGOCSI

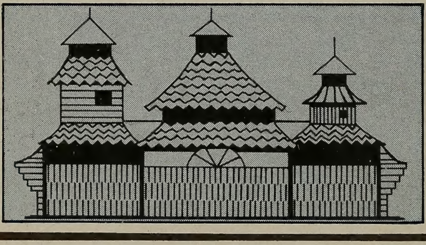

РУСЬКО-КРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА.

Число 1.

ЧИТАНКА

для дорослих.

Уложив

ЯДОР.

Мукачово, 1919.

N 12943 a

SLOVANSKÁ KNIHOVNA PRAHA

363836

ВСЇМ ДО ЗНАНЯ ПРО ОСНОВЫ НАШОЇ ОСВІТЫ.

Цілий світ поступає великими ступлями наперед, то и нам треба ити за ним, штобы не зостатися в позаді. В політичнôм житю идуть великі переворoты-реформы соціалістичного думаня, и то всюди *в имени народа робучого*, тому повинно сесе статися и в просвітнôм ділї, штобы народ добився свого права и в хоснованю свого простого, але красного языка в печатанôм письмі, в літературі.

Штобы правильно и вірно выразити народну мову письмом, не можеме вже дале держатися того старого правописа, котрого нас давнійше учили. Из сеї причины ступаеме слїдом усіх славян-

ських народôв, што Кириловськими буквами пишуть, и котрі народы зреформовали кирилицю вже скорше нас. Так на примір Українцї, Болгары та Сербы вывергли из азбуки непотрібні їм буквы *ы*, *ѣ*, *ъ*, а Москалї кромі сих опустили єще и букву *і*.

Из сих мы покинеме хосновати непотрібний ъ; заступаєме старый *ѣ* через *ї*; задержиме букву *ы*, але с таким обмежованєм, што не треба єї писати в наростках свойственникôв (melléknév ragjaiban), и в помôчнôм дїєсловї *бути*, *було*. Особливо сеся остатня завдає дуже много трудностий, бо старий правопис заборонює писати *ы* послї звукôв г, ґ, к, х, ц, ш, ч, щ, а позволяє по иншими; а што половина нашого народу не знає таки и выговорити єї, то красше буде нам єї позбутися бодай у сих двох случаях. Так писати маєме усе однаково: кріпкий, добрий, бо народ так говорить.

Абы облегшити навчаня дїтий та не-

письменных дорослых на букву, строго розличаеме звук *є* (*je*) од звука *е*, послїдовно по звукам *а* и *я* (*ja*), *у* и *ю* (ju), *і* та *ї* (ji), *г* та *ґ* (g).

Сего ради мы пишеме: *е*лектрика (= *e*lektryka), але вже *є*днота (= *je*dnota); пишеме *ї*сти (= *ji*sztê), и л*ї*то (= lyito), але вже в*і*к, б*і*да (= vik, bida); пишеме *г*олубець, (*h*olubec), але вже *ґ*а*ґ*анець, ґиґатися ґедзитися, ґрунчіти, стараґун, ломаґа, балеґа.

Што до буквы ô — называєть-ся она *о* с дашком — то єї треба читати кождому по своему. На приклад коло Рахова, Волôвця, де говорять *кінь*, там писане сесе слово кôнь має читатися *кінь*; коло Хуста и Середнього має читатися *кунь*, але єднач писати треба и тут форму кôнь; коло Свалявы най пишеться также у формі кôнь, але має читатися як *кӱнь*, а на Маковици най собі выговорюють *кынь*. Значить: каждий діалект має право *читати* сесю ô букву по своему выговору, айбо кож-

дий діалект повинен *писати* такі слова *єднаково.* За сесе все нияк не треба гадати, ож то якісь нові выдумки ис сими буквами, бо буква є єсть церковна, а разом с буквою ґ обоє приходять в усїх старих угроруських письмах 17—18. віку, а давна ї та ô дуже потрібні нам для ясности и простоты.

Зведучи отже нашу реформу до купы, навчіть-ся братя читати ось як: *і* = тото *і;* а *ї* = тото *јі;* е = тото має читатися *е,* а буква є має читатися *јe;* г = *h,* ґ = g; а букву ô читайте кождий по своєму. По чисто руськo-країнському народному языкови треба отже писати сяк:

Легкий чоловік ступає легко хоть у бідї, хоть у горазді. Єдна ластôвка не принесе ще весну мурянґам на ґорґошах. Кôнь и вôл то майно Русинôв.

СТАРО-НОВІ ГАДКИ.

Страшна война світова як буря люта вже гейбы пройшла. Але як послї бурї прочистить-ся в природї обновлене житє, так само мает-ся и с людськими дїлами послї войны.

Она мусить раз скôнчитися; ну, а як скôнчить-ся, то мусить и руськo-країнский дух прочиститися, обы не був такий заобсталий та бідненький, яким до тепер був. Бо знайте, ож усї громады людськї, так званї державы, по цїлому світї обчищують-ся тепер из старого смітя свого, та зачинають укладати нові основы свому житю будучому.

Світова война розбурила хату кождого народа в Европі та Азії, а соціализм хоче тепер поставити на еї місце нову. В отсьôм дїлї треба руки прикладати и нашим Країнцям од Марамороша аж до Спіша, штобы собі завести новое газдôвство и штобы стати панами на своей земли. А до сего прийдеть-ся вже не-

обавки, бо непріятелї, што обсїли нашу Країну Руську, мусять таки оддалити-ся ôдти.

Та и доки се станеть-ся, мы повинні приготовляти-ся вже наперед и то заразінько тепер. Бо коли всї громады — державы людські зачинають тепер обновлятися політично, с новими законамы и новим ладом, рôвночасно иде ис сим у них обновлене и в просвітї, у школованю людий. Кождий народ усилуєть-ся тепер освідомити своїх ближних не только в політичних дїлах, але и в културних-просвітних, бо добрі знають, што с людьми неписьменними, або мало освіченими далеко пôйти не мож.

Так само робити повинні єсьме и мы, Русины, а то ще и с подвôйною силою; бо другі народы мають свою просвіту вже давно, а мы зачинаєме єї ширити аж тепер. Старий лад мадярський, што минувся, не дав нам до тої освіти своєї ни своїх шкôл, ни урядôв своїх, и не допустив того, штобы наші школовані люде могли бы були статися бодай сяк-так Русинами; а про ôсвіту робучих наших біднякôв нїчого и говорити: мадярскої просвіты в аломських (державних) школах не набралися, руської же їм не давали, то ж не мають тепер ниякої!

Мы, сыны Руської Країны, повинні отже заниматися не лише політикою нових порядкôв, што їх нам принесла война, але и просвітою

нашого населеня, нароком затемненого, в горах Карпатських. Для выповненя сего обовязку буде вам служити и наша обновлена ґазета, *Руськo-Країнска Правда* с усею силою. Обновилася наша новинка не лише *язиком нашого простого селянина*, але и в тôм, што головною задачею має перед собою *просвіщати того простого селянина* усякими чесними способами. Наша ґазета буде отже по сьому не тôлько політичною, але и просвітною.

Переходячи в нову добу нашого културного житя, можеме тепер уже сміло выявляти свою *руськôсть*, с котрою до осени 1918. року мусїлисьме таїти-ся; а тепер сміло можеме выповісти, што мы *маєме право завести у нас руські школы* сільські, ґімназії, фахові школы; потому *руську администрацію* по урядах и руське правосудіє. Але на самый перед вымагаєме просвіченя и пôдкріпленя народа також и поза школою, в усяких *товариствах господарських, и грошевих, у спôлках землеорных и продукційних, театром, письменством* и т. д. Та штобы мы розпôзналися помежи нашими роботами, треба нам освоїтися с гадками слїдуючими.

Руська-Країна становить од Попраду ож до жерела Тисы одну неподільну власть народну. Жителї сеї Країны, то потомки давних Русинôв, што переселилися через горы карпатські из

усяких частей Подоля дуже-дуже давно, по части ще перед приходом сюда Мадярôв, а по части послї їх приходу. И то переселилися они перед якими тисячма роками из долины ріки Днїстра и Днїпра на самый перед до найблизшого їм сусїдства, до Семигорода, до Ардялу, де и до тепер ще живуть деякі їх останки. Из Семигорода выбралися они и посунулися потôм рікою Самош до полудневої части теперішнього Марамороша, Бережанщины та Ужанщины. Потому, послї татарського навалу, прийшло їх немало из сусїдної Галичины, але сесї вже осїлися на самих горах высоких, тому и настôлько розличають-ся они од Долишнянôв. Вкôнци переселилася досить велика громада Русинôв в XIV-ôм столїтї пôд проводом Федора Корятовича, и осїлись головно на Бережанськôм Загатю и на Маковици, в Шариші. Се найтипічнїйші Русины изо всїх.

Тут они зжилися с Мадярами, пôд їх панованем, и не було їм зло, бо маєме вістки, што давно (16—18. столїтє) були наші Русины дуже богаті: мали скота, овець, коней тисячками, и доти були богатими, доки не взяли їм величезні їх полонины — пасовиска. Але як в 19-ôм віцї примусили їх перемінити своє житє скотарське на землеорну роботу, бідна землиця Карпатська не могла їх прокормити, и колишні богачі Русины

сталися жебраками світовими, та мусїли утїкати у світ за очи до Америки.

Всї нашi предки навчилися говорити по руськи од одної матери Руси єще из давен-давна. Але історічна доля одбила нас, пôдкарпатських Русинôв, од своїх колишних братôв так далеко, што особливо пôд упливом всяких сусїдôв та мадярської културы, выробився из нас бог-зна який окремый тип словако-ромуно-мадярсько-руський. Особливо дається-ся сесе у знаки с нашим языком. Бо тут, пôд Карпатами, наслїдком различних завандровань та различных сусїдôв вытворилися аж чотыриякі языки: 1. *долишнянський*, там, де говорять „кунь, мелай". 2. *верховинський*, поздовж хребта Карпатôв, де говорять „кінь та кукуруза". 3. *Середнїй* в серединї помежи першими двома с діалектом „кӱнь и кендериця", а 4. *Шаришско-Маковицький*, с выговором „кынь", який є також и на сонцесходї од Мараморошсигота, в околицї Вышної Рôвны.

Нам треба из сих чотырех пôднарічій утворити спôльный и одностôйний язык письменний, котрый придасть-ся кождому из сих чотырех областей. А се не тяжка робота, бо ***нашi предки 16—17-го столїтя вже выробили собі и нам такий письменний язык у своїх прекрасных фоліантах***, што дôйшли и нашим

часам. Не треба нам нич чинити, як лиш — што до языка — *продовжати тоту літературну спадщину,* приспособити еї до теперішних часôв, та вже и. маєме готовый язык літературний. Бо знайте, што тоті старі фоліанты писані таким гладким, чистим угро-руським *народним* языком, што їх аж любо читати и донинї, як про сесе можете и самї пересвідчитися из бесїдки 6—7. числа *Правды.* Мы можеме лише жаловатися тому, што сеся стара література у нас так безслїдно перервалася в 19-ôм століті. Бо на еї місто прийшла великоруська, а потому мадярська: обі *не наші, не Русько-Країнські!*

Нашим языком письменним мае бути отже язык робучого народа Русько-Країнського, а в утвореню його повинен участвовати-ся кождий Країнець. Ôн уже и готовый для *потребы сільських людей* меншої освіты; бо як бы не був ще готовий, то и я не мôг бы вам сесї слова на письмі так простенько розповідати; але нийк не можеме твердити, што мы вже маєме русько-країнський язык и для *наукових потреб.* Нїт! Такого языка ще не маєме, але як и вы самі менї поможите — будеме мати. Для утвореня такого образованого языка буде нам служити с вашою помочию наша *Русько-Країнська Правда,* потому нові шкôльні *книжки,* та

вкôнци мусить заложити-ся и якесь *товариство*, што буде пікловати-ся и старати-ся просвітою народа.

Поки-што, дочасно, кождий наш Русько-Краïнець має право уживати в звичайнôм розговорі своє нарічіє, але проти сего права має й обовязок дбати о тото, обысьме мали літературный язык кождому спôльный и обысьме лише такого уживали на письмі, у школї, в урядованю, в театрі и на казальници. *Літературний язык же мусить конечно вытворитися из бесїды нашого простака,* бо 1. лиш ôн зôстався Русином, не так як паны його, што перечинилися на мадярôв, 2. бо простакôв є 99½ процентôв, а панôв лиш ½ процента усеї людности на Руськôй Краïнї! Из сего явно, ож *што у нас по сьому пишеть-ся по руськи, тото повинно писатися на самый перед для наших Русинôв-простакôв и то на їх простôй, живôй бесїдї,* бо они просвіщатися можуть лише через науки, подавані їм у своєм рôднôм языцї Русько-Краïнськôм.

Мова и язык. Наші школовані Русины утратили пôд довгим панованєм угорськоï култури дуже много из чуйности языкового свого. Межи иншими утратили чуйнôсть до того, ож строго треба розличати слова рôвнобіжні (паралелні) на приклад: ити — їхати = gehen —

fahren, хотя в угорськôм є лиш *одно* слово на оба: menni. Так само Мадяр має лиш одно слово leány, наслїдком чого наші образовані Русины кажуть и на Tochter (на свою кров) „дївка", и на Mädchen на (чужу дїтину) „дївка", хотя руський простак зовсїм правильно каже на першу, ож *донька* або *дочка* моя, а на другу дївка = служниця. Така неправильнôсть што до доньки та дївки є тим бôльше чудним, бо *сына* (*Sohn*) од *хлопця* (*Knabe*) розличає вже каждий из нас добре, хоть Мадяр має на оба лиш одно *fiu*; так само розличає и шкôру (*Haut*) од *кожи* (*Leder*), хотя в Мадяра є на оба лиш одно *bőr*. Як Нїмець розличає *Sonne* од *Tag* (по мадярски оба *nap*), а *wie* од *als* (мад. *mint*), так и народна мова розличає сонце од дня, так и слово *як* од *неж.* Так само мається-ся из словами *язык* та *мова*: оба є в нарôднôй бесїдї, але треба їх розличовати. Правля, ож на выражене Sprache хоснується-ся заробно и мова и язык, а сего нїхто и не може нам заборонити; айбо нїхто из нас не каже, ôж языком своїм *языкує*, але *мовить* або говорить. Из сего ясно, што слово *мова* означає *лише* саму бесїду; а язык означає и *орудіє* межи зубами до говореня, а також и бесїду. Коли отже держимеся наукової точности, тогди пôд словом *мова* маєме розуміти *выключно*

бесїду нашу. А не думайте, што сесе якийсь полонизм, бо *мову* мовлять и в Марамороши, и в Бережанщинї и в Ужанщинї, и в Землинї, и в Шариші. Сесї видіки я всї обôйшов и обïздив, та знаю ïх добре. Се є нашим старим словом; народ знає його и теперь, а приходить оно також майже на кождôй сторонї наших старих рукописних памяток XVI — XVIII-го столїтя.

Буква — то не святôсть, котроï бы и доторкнутися не можно; навпаки: она є рабом нашим, слугою для означеня звукôв нашої мовы, котрому мы розказуєме, а не ôн нам. Доки люди допамяталися сеї простої правды, пролилося дуже много часу, чорнила та гнїву из того, ци маєме писати *мак*, ци *макъ*? *лїто*, ци *лѣто*? *єднїсть, єднôсть*, ци *єдность*? *вiн*, ци *ôн*, *он*, ци *онъ*? *писав*, ци *писал*?

Нашi старi казали, што буквы — то святôсть, бо вынайшов ïх святий Кирило, а освятила ïх, сесї буквы числом 48, свята церков, тому и не свобôдно ïх рушити.

На сесе вам кажу лише тôлько, ож инше дїло, што в церкви, а опять инше, што у світі. Церковні буквы мають зостатися и нáдале в церкви ненарушимі, але вже у школї, у печати та в урядах не придають-ся без реформы. Знав сесю обставину и царь россійський Петро

Великий, та сего ради и выдав розпорядок, котрим вывѐрг на віки из азбуки світськоі аж 14 старих непотрібних букв: 1: дуплований о, або омеґа: ѡ 2: от: ѿ 3. ксі: ѯ 4. псі: ѱ 5. фтета: ѳ 6. інсілон: ѵ 7. гадинячий зет: ѕ 8. ижицю с двома кропками: ї 9. у: Оу 10. вôсемкову у: ȣ 11. сполучену я: ꙗ 12. гребеньовату я: ѧ 13. носову Я 14. Ы.

В церковних книгах лишилися в Россіі усі 48 кириловські букви и нáдале, айбо у світських письмах, у школі, у книгах доста було и 34-е іх. А світ еднач не завалився, што іх Петро скасовав! Дармо лютилися на него, што се ôн робить из ґерманофілства!

Слідами Петра пôйшли и Сербы. Они за намовою ученого Вука Караджича выкинули из азбуки кромі тих 14 букв еще и буквы *ы*, *ѣ*, *ъ*, за што его 1830. року проклинали як Німецького запроданця. Русины Київські за реформою Куліша вывергли іх 1854. року також, бо не були потрібні; правда, што старовірці розкричали його запроданцем польським. Пôдчас теперішної войны Москалі вывергли из азбуки *ѣ*, а заступають еі через *е*, (je), та выкинули ще и *ъ* та *і*; сесю заступають они через *и*. Теперішня російська азбука мае лиш 31 букв — так еі упростили. Болгары покинули також *ы*, *ѣ*, *ъ*, а Ромуны покинули 1861. року цілу ки-

риловську азбуку, та перейшли на латинські буквы.

Причинами такої реформы були: 1. *педаґоґія,* котра не допущає одну букву двояко-трияко читати 2. *технична* практика 3. ухиленє всяких *плутанин* и недорозумівань. 4. *еволуційні переміны* языка: на пр. ъ мав колись свôй чутний звук, (штось такоє, як наш ы), але сей звук помер уже давно. Таке завмеранє чекає и на звук *ы*: ôн уже згиб у всїх Славянôв, а живе ще лише в деяких частях Руської Країны, та в ромунськôй мові.

Отже як видите, *цїлий славянський світ, што лиш хоснує кирилицю, обновив свої давні буквы, бо сего домагався у них час новосвітний* и природа самого языка. Кріпко держалися досї до доґмы ненарушимости старих букв одинокі Русины, што живуть по обох боках Карпата: Угорські Русины, та Захôдно-Галицькі так звані Лемки. Отже якраз найбіднїйша, найтемнїйша часть цїлого славянського світа!

Пишім свою бесїду буквама и словами нашої 300 лїтної лїтературы, и то на основі законôв, котрі мають вытягнутися из самої простацької бесїды нашої, та из письменної старины, а не из української або московської!

Особливо же так треба нам поступати од тогди, одколи Петербурґська Академія наук

1907. року прорекла поважне своє слово так: „Малоруський“ язык ніяк не може уважатися нарічієм (велико-) русского, бо ôн є окремим славянським языком и має повне право бути фундаментом окремої културы, бо „общерусского“ языка не є.“

Нам силовали через 60 рокôв чужу московську бесїду и письмо, а своєї доморoдної нам недопущали. Наслїдком сего интелигенція Русинôв у Галичинї сполщилася, в Буковинї знїмчилася, а в нас змадярщилася, а робучих бїднякôв лишила без провода и без културы. Бо и сесе закон вічний: inter duos litigantes поможе спорючимися двома выграває усе третий. Айно, так було, бо московської мовы не мôг нїхто из Русинôв навчитися, своєї же не учили нїгде, а якось треба читати та говорити — ну и зачали там по польськи и по нїмецьки говорити, а в нас по мадярськи.

Пишім свою бесїду своєю складнею, а не через мадярський лїйник. Што бы казали Мадяры на таку Мадярську мову: *Én téged nem megbántottam, mert te vagy tőlem egy jó barát.* Ну, што бы и казали, як тото, што сесе мадярські слова, складані нїмецькою головою. Та абысьте знали, у нас так пишеть-ся по руськи: мадярською головою. Бо складня руська не така, як мадярський szórend, на сесе треба

дуже уважати. А научить нас на сесе здорова бесїда наших селян, што не змадярилися. Треба лише єй пильно та уважно прислухатися.

Кажуть, ож язык народа руського бідний, не є в ньому много таких слôв, што бы їх потрібно мати до наукових робôт. На сесе повім таким людям лиш тото, што *вы самі єсьте бідні ис своїм слабим знанєм руського языка,* а не руський народний язык є бідним. Поспробуйте посписати лиш терміны родственности, та увидите, наскôлько богатий є наш народний язык; на одно мадярське слово *unokatestvér* маєме: *братанець, братанка, сестринець, сестрінниця, стрычаник, стрычаниця, тютчаник, тютчаниця, вуйчаник, вуйчаниця* — аж 10 є їх! Ану шукайте за словами nagybácsi та sógor! А термінôв зоолоґії, ботаники, ґеолоґії, географії, фізики, лїкарства, лїсничих и инших природописних наук хто знає лїпше од простих людей? Тадь они там живуть на лонї тої природы, та де бы не знали назвати своїм именем кожде єї явище?

Понизше таки и поговориме найпекучу нашу потребу: як бы позбирати усї доморoднї руськo-країнські слова просто из уст народа, и як бы уложити из них повний словарь нашої народної мовы.

ЗМІЙ И ДОНЬКА КОРОЛЕВА.

Оповіданє Стефана Тесловича из 1637-го року.

Стефан Теслович був одним из найкрасших сынôв Руськоï-Краïны. Про єго особу не знаєме нич, кромі того, што ôн був року 1637. попом у Бережанськôм Дусині. Та и про сесе дозналися мы лиш припадково, из крайчиковоï приписки одноï староï книжки церковноï. Айбо за того Теслович записався дуже дорбі в память своïх потомкôв, бо лишив поза собою грубезну рукописну книжку понад 800 сторôн, котра увіковічнила його имя. Книжка єго, то зборник проповідей, розложених по неділям и празникам цілого року. Айбо што то за проповіди! Не якісь там толкованя догматичних законôв, не тяжкі розвязаня теологічних та катехетичних тонкостей, над котрими вірники наші звычайно лиш дрімають у церкви; ніт, Теодоровичовы казаня то правдиві казки народні, які розповідають-ся по кужілничках, котрим люди прислухують-ся уважно так, як дитина, коли батько казку каже. Бо казаня Тесловичовы голосять выключно лиш морал христіянський, отже легко зрозуміле и селянинови діло; але они переплїтані усякими апокріфічними легендами та образками, взятими просто из житя Русько-Краïнцôв настôлько, што Теодорович став через се просто белетристом-краснописцем. Стефан Теслович, Стефан Дулишкович и Михайло Андрелла — се наша славна тройця літературы Русько-Краïнськоï. Усї триє писали в 17-ôм столїтї, всї триє є оздобою нашого народного письменства, и можу ïх письма кождому припоручати як взорець стилистичний та языковий. Шкода, што из пи-

сань Тесловичових выдруковано досї ще дуже мало, а из других двох майже так; але сподїваемеся, што незадовго познакомлю наших читачôв бодай уривочно ис сими діямантами нашої давної, на жаль призабутої літератури. Як треба нам писати по руськи, до сего маеме двох майстрôв: оден, то народна поезія и словеснôсть; другий — то наші старі письменники 16—18-го столїтя. Печатаеме повысше казане с буквалною вірностию.

Не забувайме, што коли Теслович жив, не було ще выробленого языка в Москві, та из сеї причины Русько-Краïнські писателї вытворили собі літературный язык зовсім независимо од Московської мовы, из котрої потому Ломоносов выробив теперішний російський язык письменний геть позднїйше Тесловича, бо о 150 рокôв по ньому.

Др. Гіядор Стрипський.

*

В день св. Георгія о шаркани и о королевнѣ.

На восточной сторонѣ єсть єден город, Браилов на имя, а по инъдыйску Лаосія. Дуже на красном мѣсци, и роскоши усякі были около того города, єдно воды в нем не было. А єст там озеро великоє под єдною горою камѣнною, которе називается Синеє озеро. А в того озера єсть єдна печара, у которуй то горѣ жывал злый и страшный смок лютый, то єсть шаръкань, а не давав людем воды, бо был дуже срогий и страшный своим шиканям и голосным свистаням. Але перед тым у тум городѣ всѣ люде невѣрни были; не вѣрили Христу сыну божому, але вѣрили тому то поганому смокови, мали єго за бога. И єдиного часу пришли ушитки люде перед царя, почали говорити ца-

реви мовячи: „Царю ясный, що маємо чинити? Наше ту житьє на всем красноє, єдно воды не маємо крем того Синего озера великого. Было бы и того за нашу потребу, але то нам не допущает бог наш. Але радь нас, що маємо чинити. Пришло нам царю пойти испод тебе и под иншого пана и царя."

Слышавши то Саворый царь рек ко людем: „Слухайте братя, каждый бог хочет собѣ офѣры и дани; претож мы даймо якую дань, и онъ нам попустит воду."

И урадили собѣ такую раду, жебы то тому шарканеви давати на очередь дѣти свои: не слугу анѣ служницю, але свою власну дитину. Хочай бы хто и єдного сына мав, або доньку, то як на него очередь прийде, то мусит и тоє дати под затраченям горла своєго.

И рек царь: „Если братіє и на мене прийдет очередь, то повинен и я дати от себе не слугу, але свою власную дитину." И так постановили и записали давати шарканеви таку дань, щобы теж той смок, видячи от людий таковую дань, не боронив им воды.

Жили час не малый люде на той постановѣ. Потом пришла юж очередь на самого царя Саворія. А в того царя была єдна донька и так мусѣл ведлуг того запису и тую доньку дати на офѣру тому то поганому шарканеви.

И так царь нарядивши царевну в злотоглавныи шаты и рек царь: „Дитино моя любая, тепер же весѣля готую, але юж не буду вѣдѣти дѣтий твоих, а внучат моих. Иди, дѣтино моя любая, богу нашому на снѣд.“ И рек: „Де вы єсте слуги мои вѣрни? возмѣте царовну за бѣлую руку и поведѣте єѣ ко Синему озеру, посадѣте єѣ на камени.“

Там бѣдный царь Саворий плакав горко за дѣтиною, также и мати бѣдная плакала, але не могли що порадити, мусѣли так учинити ведлуг того запису. И посадили царовну при Синем озерѣ и отступили далеко от неѣ. А было там много людей, на позорище ся изобрали. А царь с царицею выйшли высоко на палату смотрити, як будет шаркань дѣвку брати. Стала бѣдная царевна горко плакати и на отца свого нарѣкати и вѣру их поганую проклинати. И посмотрить, ано увидѣла — идет поганый смок: из ух єго густый дым ишов, як ис печѣ, а зо рта єго огень пашѣлъ. Видѣвши тоє царовна зляклася, а потом позрѣвши на небо помолилася. По молитвѣ посмотрить на праву сторону себе и увидѣла, ано ѣдет конем бѣлый млоденецъ пышно убрано, то єст *святый Юрей,* а у правой руцѣ своєй держит копіє. А коли святый став ик царевнѣ приближатися, станет она к нему говорити мовячи:

„Не надходи ту близко, чоловѣче божий, бо то поганый смок по мене идет, але смотри, щобы и тебе не пожер, бо люде дають такую дань сему то поганому смокови проклятому; и то юж пане прийшла тепер очередь на самого царя Саворию, отця моего. Але я вѣрую во истинного Бога и хоч то мене той поганый змій изѣсть тѣло моє, а душу мою Богу небесному полицяю. Про тож прошу тя пане мой, не иди сѣм близко, чом и ты погинеш от того смока, бо он юж много людей поѣв."

Рек єй св. Юрей: „Не бойся молода царувно, покорить бо наш Бог того страшного смока, єсли ты вѣриш Исусу Христу сыну божому. А ты ми подай праву руку, напишу ти Христову муку, то єст крест святый, я бо того смока конем потручу и копієм єго пробю, толко той бог юж не будет ис тых людей офѣры брати."

Там срогий змій шаркан люто и сердито наступаєтъ, хотячи пожерти царевну. Рек св. Юрей: „Бог с тобою, царувно, дерзай, не бойся, увидиш славу божію. Изнимай ты из шыи свои шовковый шнурок и хватай смока за шию."

И рек ик смокови св. Юрей: „Во имя отца и сына и св. духа, заклинаю тя Богом небесным, дияволская сило, нечыстый и проклятый

змию, стани тихо и кротко, убойся Бога и мене, слуги єго."

И так стал смок тихо и кротко и наполнил ся смок яду лютого на св. Юрия. Там царувна ухватила шнурком за шию єго. Рек св. Юрый: „Веди єго у город отца твоєго."

И повела єго царовна за собою того то страшного смока як пса. Видѣвши то люде побѣгли у город и затворыли ся у том городѣ. Привѣвши царевна того смока, станет им говорыти: „Ось ваш єст бог отту у моих руках. Щож тепер гадаєте? Если увѣрыте Богу небесному, то я того смока перед вашими очыма забю, а як нѣ, то я того шарканя за повеленієм Бога моєго на вас пущу, нехай вас усѣх поѣсть."

Слышавши то царь Саворый и вси люде крикнули на голос: „Вѣруємо и мы ушитки небесному Богу, вѣруємо Іс. Христу сыну божому и пресв. Богородици, матере єго. Вѣруємо и покланяємо ся отцу и сыну и св. духу, Тройци єдиносущной и нераздѣлимой."

Увидѣвши то св. Юрий вѣру их правдивую, поднѣсши руку свою, ударив шарканя у рот своєю копією и пробив єго скроз. И так пробив шарканя и погубив того поганого змия лютого и оборонив людей та царевну. И окрестился царь Саворый и всѣ люде у вѣру Хри-

стову. *И подавал царь Саворый святому Юрию ключѣ от своѥго скарбу и хотѣв дати дѣвку свою и все царство.* Але рек цареви св. Юрей: „Моє царство не на земли, але на небесех, я бо єст слуга небесного Бога."

И так ся царовна тота окрестила и дано єй имя Марія. Потом св. Юрей научивши царя и людей вѣры Христовы, пожегнавши ся зо всѣми пошов от них. Люде с почестию великою выпровадили єго, а потом св. Юрей от них невидим быст. Людіє же того мѣста збудовали церков красну на имя св. Юрия, Богу же нашому слава всегда и нынѣ и присно и во вѣки вѣкомъ, аминь.

•

Интересне сесе оповіданє не тôлько изза єго народноï чистоï мовы, але головно через тото, што укладчик єго брав за основу цïлого свого казаня церковного щиронародну казку, котра кружила тогди помежи народом та й до нынï кружить. Наскôлько улюбленим був народови отсей предмет, доказує нам наглядно *мальований образ* церковный, што єго др. Гіядор Стрипський однайшов у деревянôй церкви *Старої Стужицї* в Ужанщинï и передав Націоналному Музеєви в Будапештï ще перед роками. Образ представляє якраз тоту сцену, коли донька короля просуває мотуз через шию

смока, святий Юрей же удусить єго, а из балкону (!) своєї палаты призирає́ть-ся сему сам батько-король. А таких образôв, што їх сам народ дав зробити рукою своїх таки Русинôв-малярôв для оздобы церкви, є в наших горах повно-повненько ще и до тепер. Походять они всї из 17-18-го вїка; а найславнїйшим таким малярем був помiж иншими *Стефан Вишенський*, творець сего повысшого малюнку та й многих. Всї сесї можете собi попозирати в етноґрафiчнôм оддїлї Нацiонального Музея, у Будапештї, Városliget iparcsarnok, де и окремий музей Русько-Краïнський вже находить-ся, зôбраний др-ом Стрипським.

ИЗ УСТ НАРОДА.

Низше подаєме чотыри оповіданя народні, кожде из них представляє оден діалект Руської-Країны. Наглядним доказом служать они того, што всї наші говоры близькі ид собі, жаден из них не може перемагати другого, та як раз се дає нам и понуку до того твердженя: *наш Русько-Країнський літературний язык має утворити-ся на основі народної мовы, и то зливанєм усїх діалектôв в одно.* Так мы и пишеме: што красше, все переймаєме из кождого говору.

1. Деревяна паска.

Булы два братя, оден дуже був богатый, другый бідный. Пушов тот бідный брат до ґазды до другого брата сий, а просыв зерна на паску, пшеныци обы му дав. Тот каже: „Іды сий заробы, я ты не єм довжен даты. „Тать миґіш братя єме сий, та учыны так добре, та дай ми." Не

хотїв му даты. А сес бідный пушов у ліс та утесав деревляну паску та загнїтыв файно перед ватры (пригрів, абы румяно було дерево) та приніс дому та поклав у бысагы тай у корчагу наміст вына узяв воды посятыты, абы не було ганьбы, што не має і юн пытя даяке коло церквы у бысагах.

Пушов до церквы, та став коло брата сий, богатого. Тот богач прыдывыв са што такі файнї паскы у него, уткы ун добув таку красну муку. Каже по тыху му богач: Заміняйме, бо мінї сором є сымы чорнымы пасками. А тобі будут сисї чорнї, ніхто тя не погудыть, бо ты бідный. Тот каже: не гадаю, заміняйме. Дав єму бысагы свої ыс пытьом, ыс шовдрамы, а богач узяв тоты бысагы.

Як посятыв пуп, поблагословыв, як тому ряд, прышлы дому. Ос каже бідный жонї сий:

„'сес выдиш небого жоно, ты са журыла, што без паскы будеме." Зачали істы, а тот богач пришов дому, та каже своюй жонї: „Выдыш небого жоно, які краснї паскы єм заміняв ыз братом. Ты нїбы ґаздыня, якас єс, та не знаєш такі спечі краснї, як тота што бідна. Жона каже, йой дай мы покуй, не докоряй мы типирькы, на першу дныну, бо не годыт са. Піч не добра була, не хотїла загнїтыты файно, абы румнянї

булы." Сїлы істы, чоловік зачынає рубаты: не годен уттяты. Пребелує усяко, насердыв са та взяв сокыру та зачне рубаты сокыров. Якос зайшла сокыра серед паскы, а ун узяв довбню тай клыня зелізнї та зачав быты доубньов: доты быв, докы розлупыв на дві дарабы. Подывыт са: аш тото диривляна паска. Зачне лаяты дуже. Жонї каже: „Выдыш, кобу єс не лаяв, не стала була деревом паска, а так єс согрішыв перед Бога." Туй чоловік пушов до брата сий, позычїты паскы, абы му дав хоть на обід. Каже: „дай мы брате паскы, бо моя деревом стала. Каже тот бідный: „Я ще не чув таке, абы паска деревом стала, хыба с согрішыв дашто." Уттяв пув паскы тот бідный та дав му.

Тот пушов ґазда, каже жонї сий: „Но іжме, бом дустав уд брата. Но выдыш, каже жона, сварыв єс на мене, штом не добрі паскы пекла. Выдыш і сісі я пекла, та які добрі, лиш што погорілы, тото не є бай, бо піч не добра була. Тот бідный наклав був уже вогня, ватры у хыжы, ыссмажыты шовдоры. Айбо ні ватры не мав ыс чого накласты, такый бідалах був. Пушов позычїты до брата сий того ґазды сіркачув. А брат му не хотїв позычїты. Каже: іды гет, бом такый сердытый, што бых тя порубав зараз. Тот бідный пушов назат дому.

Прыпер луйтру на хыжу та уліз горі вирь хыжі та дывыт са, де бы увыдів огынь якый, де са буде курыты. Увыдів на однум переслопі на ґруныку (határdomb) ватру. Ызліз тай пушов там, выдыт там дванацить старцюв. Каже; Хс воскрес! Оны кажут; во істену оскрес! А што с прыйшов чоловіче? Прышов єм цы бысте не далы ватры. Кажут тоты люде старці: даме ты ватры, лыш укажы нам, котрый місяц май студеный. А тоты старці то булы Місяці. Каже чоловік: Та тот, сятый бы са Марот тай Січень, тоты май студіньов уганяют. Но мич долу гуню, простелы на зимню. Як чоловік простелыв тот петек, зачерпав єму два раз лопатов тої граны, та каже му: несы дому та покладь серед пода у хыжы. Але уліз горі на пуд абыс сий не думав, што у хыжы серед пода, ай горі, та усып у громаду та зыйды долу і кажы жоні сий, най іде за ватров на пуд.

Так ун ызробыв. Кулько быровав, утікав дому, бояв са, абы петек не прогорів. Як прыніс дому, уніс на пут, та усыпав у громаду тай забіжыт до хыжі, каже жоні сий: „Іды швытко на пуд за ватров, бом приніс". Улізе жона на пут, подывыт са, аш тото онь заблыщало у громаді. Дивыт са добре: аш тото червоні гроші. Зачерпає у подолок тай ызнесе до хыжі, покаже сий чоловікови: дывы са чоловіче, ты не

ватру приніс, ай гроші. Так са чоловік ызрадовав, што онь го голова заболіла. Каже хлопцевы, дытині своюй: „Іды до уйка ты, та прынесы фердела (віко). Аш тя буде звідоваты, нашто вам фердала, кажы, што прыніс няньо мукы уткыс, та хоче поміряты, цы ни счалувалы єго".

Хлопец прыніс фердела, айбо чоловік не міряв муку ай гроші. Ун поміряв, акурат був оден фердел тых гроший. Узяв ун чотыры талярі червоні та захпав мыжы доґы (donga), та каже хлопцевы: на несы назат.

Хлопец узяв, поніс назат, уйко му казав: А што міряв няню ты? Тай міряв якус муку. Малый єс, а знаєш бріхню указати. Хлопець каже, я не знаю, я не выдів, што міряв. А ун каже: Тадь няньо ты гроші міряв, бо ажбы муку міряв вадь зерно, то слідно бы було, а так не вытко ніч, лыш туй чотыры червоні. Хлопець каже: може буты, што й гроші.

Узяв са та пушов дому, раз приходыт і брат му, тот ґазда до бідного. Каже: „Уткы ты мав єс гроші брате муй солоткый?" Каже: „я ходыв там і там, на переслуп тот, там просыв ватры, та далы мы ватры, а с тої ватры гроші са учынылы. Каже тот ґазда, справыв бес, де тото, й мене? Справыв єго.

Пушов богатый, прыйде там ыд ватрі, каже: Хс воскрес. Во істыну оскрес. А што

с прышов чоловіче? Прышов єм, абысте мы далы ватры. Даме ты ватры, лыш укажы нам, котрый місяц май студеный? Каже, тать тоты два псы, Марот та Січень май студені. Но мич долу гуню. Далы єму ватры тры раз лопатов, кажут му, несы дому та поклать на чотыры бокы на поді пут стріхами.

Прынїс ун боржі швытко тай унїс на пут, і росклав на чотыры бокы попут стріхы. Не стых іс поду ыскочіты, тай хыжа са ймыла, зачала горіти. Ледвы утїк ыз душев, і жона му і діты. Ызгорів усей ґаздушаґ му, хлівы, маргы, зерно, кулько што мав гет ызгоріло усе добро му.

Так гостыв тот богатый, зышов і вун на ковдувство, і уттак лыш зачав віроваты Богу та просыв Бога, абы назат ґаздувство мав таке. Айбо вже не годен був розґаздоваты са. Жыв коло брата сий свого, што бідный був. Так гостыв бідный з богачем. Тай типирь є так доста у світї, што богач бідному як і сытый голонному не вірыт. **(Верхня Ровна.** *Мараморош).*

2. **Пропав котел.** Видів раз Иван якийсь файненький котел у жыда, мідяный. Закрався тай украв. Але куда його діяти, штобы люде не виділи? Побіг скоро у ліс, розкопав яму та там го запрятав. Ну, и мав котел, и не мав, бо што за хосен из такого кутла, што

його не пуд руками маєш? — Та бо, як то кажуть, *не святі горшки ліплять:* узяв-ся Иван та просто до жыда: „А што нового Ицьку, што вы такі хмураві? — Ей, дайте ми покуй, якийсь безбожник украв мені тот великий котел, мідяный! — А, Ицьку, та наштó бы и крáдав датко у вас такого, тадь не знав бы што из ним роспочати? — Оввá, дебы ніт — каже жыдиско — еге порубав бы на дарабчики, та понюс бы до вареша, и продав бы го тому, кто из мідьов усячино править! — „Ой, та товды пропал котел, правду *маєш* Ицьку" ! каже Иван тай красненько удклонився уд жидюги. *(Туряничі Ремета,* Ужанщина*).*

3. **Грабельно та жид.** Був собі Иванко, а в тім селї, що в нім він жив, були дуже дурні жиди. Раз Иванко загрібає під оборогом, видить, ож иде ид ньому якєсь жиденя. Припер граблї ид оборогови як зазвичай, що грабелно було ид гóрі, а жид питає його, ци не мав би сїно на прóдаж? та якось приступив граблї. А граблї тоди покивнули-ся та грабелном просто у чоло жидови. Жиденя зайойкало и питає-ся: „Йой, цоловіце, со тото? Иванко каже: „Ну, дурню, та се *самобий,* зазнав єсь його сам". — Самобий дуже ся подячив жидови тай каже: Ой, як би файно ся менї придало сесе у коршми,

коли люде в неділю уже розпили-ся, та їх розганяти! Ну, Иванцю, я би у вас го купив, що вам дати? — Плати сто стріберних тай бери! — Жид закупив та поніс собі до чорта. *(Ставноє,* Ужанщина).

4. **О гаді, што го вандрівник ослебоділ.** Ішол єден вандрівнік през ліс за драгом і прішол ґу єдній велькій скалї. Виділ, же там єден гад прітіснутый хце выйти стамады, а не може. І кричить наньго: выслебодь мя чловече, я ся ті одслужу добрі. І він скалу одваліл і гад вышол. І іде з вандрівником гад за драгом і гваріт му: я тя чловече зїм! Вандрівнік ся му справять і просіт, же він му планно не зробіл нич, жебы го за то зожер. Але гад то нич не дбал, лем го хтїл зожерти. Вандровнік му потім гваріл, жебы ішлї на суд і онї пішлї на суд. Прішлї ґу вовкови, росповіл вандрівнік свою скаргу, же він го зо псоты выслебоділ, а гад го за то зожерти хце. Вовк так присуділ, же може го зожерти за то, кед хце. Не прістал вандрівнік на тот суд: пішлї ґу медведьові; зас зложілі скаргу. Медвідь так прісуділ, же вера може го зожерти, кед хце. Вандрівнік зас не прістал на право. Ішлї дале за драгом. Стрітілїся з лішком. Лішка ся їх просила: де вы ідете двомы? Тоты йі повілі, же глядають рихтаря, штобы ім право осуділ. Лішка ім гваріла,

же она буде ім за рихтара і осудит право, лем жебы скаргу свою зложілї, яку мают.

Вандрівнік росповіл свою скаргу, же гада спод скалы выслебоділ, бо му ся барз просіл, што го скала тискала, а гад го за то зожерти хце, што му добрі зробіл. Лішка ім повіла: „Я вам дораз сконьчу, лем подте, мі вкажте, де то было і як было. Так они ю прівелї ґу той скалї. Вандровнік двігнул тоту скалу, бо лішка росказала, а гад там леґнув, як і до того часу лєжал, а потім казала скалу паньго пустіті. І гад остал під том скалом, як і был. Лішка повіла так: кед єс такый добрый камарад, што за добре хцеш ся планным одплатіті, то лєж там, як єсь давно лєжал. (**Лївôв**, *столиця Шариш.*)

ЦИ ГОВОРЯТЬ У НАС У КОЖДÔМ СЕЛЇ ИНАКШЕ?

Нерозважливі люди, необзнайомлені с ділами мовы, готові кождий крок казати: у нас говорить-ся в кождôм селї инакше, тому й неможливо у нас завести одностôйний, кождому спôльний язык письменний.

Наскôлько помиляють-ся такі сільські фільологи, наглядно показують нам чотыри попередні оповіданя, тай зоставлене примірôв из усїх наших нарічій, што зараз и слїдує. Перший и четвертий кусник представляють нам два крайні нарічія наші: 1-ий то казка из найсхôднїйшого простору Руської Країны, 4-ий из найзахôднїйшого, 2-ий из середины нашої землиі, а 3-ий из Верховины.

В отсêм понизшôм текстї, шість разôв надрукованôм, находять-ся усї свойства поодиноких нарічій; четвертий дає нам добрий приклад, як сесї розличности в лїтературнôй мові зливати можно, та й треба.

Як їх поставиме одно коло одного, зараз можеме добачити основні розлуки поміж ними, (друковані они товстими буквами), але й того можеме

видїти, што жаден из сих чотырьох нарічій не розличаєть-ся занадто од усїх. Они всї близкі собі.

Перший стовпець представляє найсхôднїйше нарічіє з Верхньої Ровны в Марамороши, другий: се діалект Уґочансько-Бережанський, третий — Ужансько-Землинський, пятий — Верховинський, шестий — Шаришський. В серединї поміж ними стоїть, яко четвертий — *літературна форма.* Неозначені буквы наголошують-ся правильно, означені ж показують одступнôсть наголосу од правильного. Наголос у шестôм стовпцї послїдовно польсько-словацький: значить на передостатнôм складї.

I.

Схôдно-Мараморощина.

Ышóв одéн худóбный вандрувник через ліс дорóгов і прыйшóв був до єднóі великоі скалы. Дывытса, а но там однá гадюка прытыснута хоче выйты удти, а не може. І крычыт брыдкé створінє на него: "Высвободы ня чоловіче! Єсли так, то што лыш просыш, я са ты удслужу добре." Вун скалу удвалыв та каже: „Ну, побáчимо, якы красны словá ты мóвыш пуд скалов."

II.

Уґочансько-Бережанщина.

Ишóв єдéн худобный вандрйвник через хащу путьóм и прийшóв быв ид єднйв еликйв скалї. Никає, а но там єднá гáдина притиснена хоче уйти вйттї, а не може. И кричить брыдкоє створіня на нього: „Усвободи ня чоловіче! Кедь так, то што лише просиш, я ся ти удслужу дóбрі." Вйн скалу удвалив та каже: „Ну, увидиме, які крáснї словá ты говориш пуд скалов."

III.

Ужансько-Землинщина.

Ишов йе́ден бідный вандрувник че́рез ліс **дра́гов** и прийшов быв ид єднуй велькуй ска́лї. Посмо́трить, а но там йе́ден гад притиснутый хце выйті **с та́мад**, а не може. И кричить брыдкоє створі́ня на нього: „Усво́бодь ня **чловече**! Кедь так, то што **лем** просиш, я ся ті удслужу до́брі.“ **Вун** ска́лу удва́лив та гварить: „Ну, увидиме, які кра́снї сло́ва ты мовиш **пуд** скалов.“

IV.

Літературна форма.

Ишов оден бідний вандр̂овник через ліс дорогою и прийшов був до одноі великоі скалы. Дивить-ся, а но там якась гадина притиснута хоче выйти ôдти, а не може. И кричить бридке створінє на него: „Высвободи мене чоловіче! Єсли так, то што лиш попросиш, я одслужу-ся тобі добре.“ Ôн скалу одвалив тай каже: Ну, побачиме, які красні словаты мовиш **пôд** *скалою.“*

V.

Верховинщина.
(Гуцулы, Бойки).

Ішов **оден** бідний вандрівник через ліс дорогою і прийшов був ид одній великій скалї. Дивит-ся, а но там одна гадюка притиснута хоче вийти **відти**, а не може. І кричит бридке створінє на него: „Висвободи ня чоловіче! Если так, то що лиш просиш, я ся **від**служу тобі добре.“ **Він** скалу **від**валив та й каже: „Ну побачиме, які красні слова ти мовиш **під** скалов.“

VI.

Шарищина.
(Лемки.)

Ішол **єден** худобный вандрівнік **през** ліс за **драгом** і прішов **ґу** єдній **ве́лькій** ска́лї. Відіт, же там еден гад прітіснутый **хце** выйти **стама́ды**, а не може. І кричить **на́ньго**: „Высле́бодь мя **чловече**; **кедз** так, то што **лем** просіш, я ся **ті** одслужу до́брі.“ **Він** ска́лу одваліл тай **гва́ріт**: „Ну, увідіме, які красні сло́ва **ті** **гвариш** під **скалом**.“

СПІВАЙ РУСНАК!

Вже гаснуть місяць и зôрки,
Заранкови у знак;
Світає в нашôй Країні:
Співай уже Руснак!

Та бо не так по тихоньки,
Як до тепер, не так;
Але в ціле горло гукни:
Свободний вже Руснак!

Ты до тепер співав лиш так:
„Не зоряйте зорї,
Бо годї мнї вычекати
Милого з неволї.

Ой зорї, не зоряйте ж вы,
Погодїте мало;
Бо ще моє соколятко
Нї крихты не спало.“

Ты не забудь, штó рекли нам
*Малолїтним Руси сынам:**
„Руська мати нас родила
Руська мати нас повила:
Чому ж мова єй не мила?
Чом стидати-ся нев маєм
Чом чужу мы полюбляєм?"

Ты вже тепер співай инак,
На инші струны грай,
Бо сонце ясне вже зôйшло
На рôдний Руський Край!

Вже и в твоєй церкви дзвонять
На празник твôй дзвоны:
Од нынї сам собі пиши
Руснацькі законы!

Ядор.

* М. Шашкевич, у *Русалцї Днїстровôй*, Будин, 1837.

ДРУГИЙ КОНЦЕРТ РУСЬКО-КРАЇНСЬКИЙ.

11. VII. 1919.

Желанє публіки, одушевленої успіхом першого нашого празника, сповнило-ся скоро. Народний комісар др. Авґустин *Штефан*, добре знаючи вагу такого торжества для ширеня знаня про Руську-Країну, пôдхопив дуже радо настрôй тої громады, што була участницею першого концерта. На єго розпорядок одбув-ся в пятницю, 11-го юлія од 6-ої до ½ 9-ої годины вечером и другий концерт, також пôд зарядом музикально-художничого оддiлу комісаріята. Сим разом вступні білеты стояли лиш 1—5 корон, наслідком чого заповнила-ся велика сала Музичної Академії битком: було там около 1200 люду, што сиділи помимо літньої поры непорушимо до пôздної годины майже девятої.

Для увіковічненя сего празника, перепечатаєме тут єго проґраму на памятку дословно:

Музикально-художничий оддїл русько-країнського комісарїята устроює в пятницю, 11. юлія, $^3/_4$6 г. вечером популарний руський пропаґандистичний концерт у великôй салї краєвої музичної школы.

ПРОҐРАМА:

1. **Културні образки из житя Русинôв.**
   Говорить: др. *Гіядор Стрипський.*
2. **Русько-Країнські співанки.**
   Співає: *Андреа Талапкович* художниця співу.
3. **Шуберт:** Трôйка. (Б-дур),
   Грають: *Дезидер Ґерґель* (гуслї),
   Володислав Буттула (челло),
   Емануил Гедї (фортепіан)

ПЕРЕРВА

4. **Поппер:** Фантазія на темы з українських пісень.
   Одграває на челло: *Володислав Буттула.*
5. *а)* **Пукчіні:** Прощална арія Каварадоссі-я из „Тоска"
   б) **Лавотта:** То не журба . . .
   в) **Лавотта:** Mea culpa . . .
   Одспіває: *Жиґмонт Пілінскі* член Народної Оперы.

6. **Шован**: Рапсодія. На фортепіанї одграває: *Емануил Гедї*, проф. Краєвої Муз. Г. Школы.
7. **Верді**: Двôйка з оперы „Forza del Destino“
Одспівають: *Жиґмонт Пілінскі* та *Александер Пустаї* хŷдожники Нар. Оперы.

Супровôд на фортепіянї: *Оскар Дінцл*.

— Уживаєт-ся *Безендорфер*. —

Празник розпочав-ся выкладом др-а Гіядора *Стрипського* про Ṙуську-Краïну. Говорив ôн изпершу по руснацьки, а потôм — на основі голосованя-плебисціта самоï публіки — мішано, то по руськи, то по угорськи. Публіка була по видимому переважно мадярська та воліла прислухати-ся мадярськôй промові, ниж руськôй; хотя, коли прийшло до веселійших річей-анекдот, проговорених по руськи, из загального сміху та веселости можно було ясно довидіти, ож *ціла* публіка зрозуміла ïх зовсїм добре. Бесїдник обговорив ґеоґрафічне та етноґрафічне положенє Руськоï-Краïны, потôм культурний и господарський стан єï, позазначуючи причины страшного упадку Русинôв у точках духовоï та економічноï культуры. Такими причинами були гнилий політичний лад шовинізму Мадярôв, лихва жидôвська, недостаток орґанізаціï Русинôв, та головно зрада интеліґенціï, котра

хотячки-нехотячки одчужила-ся свого народа, стала и языком мадярськоюю, та через се лишила селян без проводу и опіки.

За ним слїдовала найяснїйша точка проґрамы: співы панї Андреї *Талапковичовної.* Русько-Країнський характер празника задержав-ся вповнї в єї солодких піснях руснацьких, ноты до котрих выдобули-ся и сим разом из етноґрафічного записника др-а Стрипського. Сесї піснї схарактеризовали Руську-Країну дуже вірно: мы, Русько-Країнцї, живеме на области повнôй скарбами природы, а всетаки якраз *тут* живе найбіднїйший народ цїлої Европы; богатї мы и на піснях чудесно-красних, а єднач булисьме до тепер такимы жебраками, што не малисьме *анї одної* из сих співанок на нотах. Та сему лихови зарадив уже наш проводир: др. А. *Штефан* выдав сими днями, коштом комісаріята, літоґрафовані ноты першого концерта, а сесї ноты мають розôйти-ся сими днями. В укладаню на ноты сих прекрасних творôв народної силы брали участь художник-піанист О. *Дінцл* та Николай *Лавришин* при помочи др-а *Стрипського* та Емиляна *Фанковича.* Головну точку співанок другого концерта становив прекрасний романс „*Коб' я зазнала любви страшную силу*", одспіваний панією Талапкович с таким успіхом, што не було нї

краю-нї кôнця оплескôв та повторювань. Романс попав-ся до згаданого етноґрафічного записника старанєм славного нашого музиканта *Сіона Сильвая,* пароха Ворочовського в Ужанщинї — се треба зазначити для історічної вірности.

Руського характера була ще й точка Д. *Ґерґел*-я, в котрôй одограв сей знаменитий челлист чудесну пєсу Поппера, фантазію над темами из українських співанок народних.

Серед численних чужоземних концертôв, устроєваних в послїднôм часї в Будапештї окреме місце занимають русько-країнські концерты через се, што они в музичний світ Будапешта вносять найбôльше новий свіжий и досї незнаний елемент. Бо с музикою французскою, а декуди й российською світ музичний тут по бôльшôй части обзнакомлений, а послїдні концерты отвирають досї зовсім незнані землї русько-країнської музики.

Тому, што сесї концерты стягнули численну публіку, мы оддавши повне признанє ініціяторам концерту, мусиме однестись також с бôльшими домаґанями до самих продукцій концерту і їх уложеня. Именно з огляду на се, што бôльшу часть публіки творить мадярська національнôсть, для якої русько-країнська музика майже зовсім незнана, концерт треба бы уложити в сей способ, штобы ôн одповів як

найлучше задачі обзнакомити мадярську публику з русько-країнською музикою и психикою. За для сего як и усюди, так передовсїм тут *конечно треба ввесту означену стильовôсть в проґраму, то є уложити проґраму в сей спосôб, штобы она була* одної *закраски и штобы цїлôсть* робила одностайне и гармонійне вражінє, а не оставляла вражіня перемішаня або розсїяня уваги. Стильовôсть в даних односинах можна бы осягнути в сей спосôб.

Маючи згляд на оцї не лиш силы артистичні та публику, але головно через се, што *музика цїлого руснацького (так зв. малоруського) світа выказує в основних своїх зарисах незвычайну подôбнôсть до мадярської музики* мимо розбіжности обох языкôв та инших обставин. Найкрасше було бы пиля чисто народних русько-країнських композицій выводити чисто народні, або штучні народно-клясичні композиції мадярські, як се п. Геді в *однôи* точцї таки й продуковав, и в сей спосôб на канві своєрôдної музики дати мадярськôй публицї найкрасше вражінє порôвнаня про русько-країнську музику.

По сих загальних увагах вертайме до близшого обговореня послїдного концерту. Глянувши на проґраму, мы пересвідчуєме-ся, што концертови *недостаток не лиш Русько-Країнського характеру*, алє задля ріжнородности и

розбіжности проґрамы взагалї якого небудь. Што до точок из европейского репертоара, выведених угорськими артистами не є што говорити: їх продукції вже знані та оцінені по заслузї. Зупиняєме-ся на трох точках, котрі є властивостию русько-країнського концерту.

1. Промова Др-а Стрипського подала и змістом и формою характер русько-країнський. Из огляду на ціль — то є на шireня країнознавства було й то добре, што бесїдник говорив мішано, то по угорськи, то по русько-країнськи. Публика довідалася тепер не одного нового рису из житя Русинôв, и то так мадярська, як руснацька, бо сих не знає докладно нї тота нї сеся.

2. Спів артистки Талапкович, с якою публика вже обôзналась и радо витає в своїм репертоарі, выявляє и силу и нїжнôсть и граничну с модернизмом експресію; але дуже дає-ся в знаки недостаток головного свойства русько-країнської піснї, именно недостача в еї репертоарі, а по части й в одданю, чисто ліричного, усе *тужно-сумного* елєменту русько-країнської піснї. Співала именно досї майже выключно песи веселїйшого настрою, рôвнобіжні мадярських пісень так, што публика ще не обзнайомлена с властивим тоном малоруської музики, с тоном тужливости та горя, основної закраски

порабощеного народа. Се с рештою похибка репертоара, а не самої співачки.

Незвычайну увагу заслугує точка П. Буттулы, путпурі из українських пісень одограна на челло. Так мистецьке и глубоке переведенє, як и сама композиція, яка містить майже усї головні мотивы русько-країнської піснї од скôчности до жалôбности и с повторенєм одного ліричного мотиву лучить-ся в despite розлично-родну, та притôм майже одноцїльну та гармонїйну цїлôсть, — заслугують на як найбôльше признанє.

Пожаданим було бы, штобы сей артист дав можнôсть ту точку и сего рода бôльше точок почути ще при найблизшôй нагодї.

БЕСЇДА
Д-ра АВҐУСТИНА ШТЕФАНА,

народного комісаря на першôм русько-країнськôм концертї.

Дорогі мої!

Вонка ворухують-ся світо-валяючі дїла, а я вас поведу до одного прекрасного края, помежи сине-зелені горы, пажитні долины, до криштталевих керничок, у край, де воздух чистїйший, птахи щебечать и трумбита затягає тужливо. Поведу вас до народа, де любов панує межи людьми. Як вам змальовати нашу Руську Країну вірно? Хиба так: красна, чудесно красна сеся країна, и богата, але тут живуть найбіднїйші люде цїлого світа!

Про Русинôв знає світ дуже мало, дармо штто число їх не так маленькe, бо є їх тричверт міліона душ. Корінь Русинôв завандровавв сюда с Арпадом вкупі, а сесї таки и споріднилися женитьбою с Мадярами. Инша їх

часть прийшла сюда пôд проводом Кориятовича перед 530 роками, а якась часть переселила-ся из сусїдної Галичины. Сих послїдних, што житлують на пограничї, называеме в Мармороши *Гуцулами*, в Бережанщинї та Ужанщинї *Бойками*, а в Землинї и Шариші *Лемками*. Всї они були вірними братами Мадярôв: подїляли-ся с ними в горавдї - бідї, лїпше кажучи, в бідї.

За князя Раковція були Русины найвірнїйшими куруцами, тому й заслужили од него назву „наймилїйший и найвірнїйший из моїх народôв." Пôд час довгих войн Русин не мôг плекати свою културу, а по войнах не мôг перебрати мадярську освіту, бо такої й самі Мадяры ще не мали. У 48-ôм роцї стоять Русины опять пиля Мадяра, але мадярські паны одплатилися за сесе їм так, што од 48-го року нич не творилися на Русинôв. У войнї їх выхосновали, а в мирї лишили. Из Галичины тисячками заходили польські жиды та обсїли и зруйновали їх до пня.

Стара влада мадярська давила и Мадярôв-біднякôв, и Русинôв однаково. Бо се було їм на руку, абы Русин був чим глупійший, чим темнїйший, бо тогди тим легше мож було мадярські послы выбирати голосами Русинôв. А як найшовся якийсь помежи школованими Русинами, што хотів бы був заступати своїх мен-

ших братей-селян, зараз мадярські прислужники розкричали його панславістом, ворогом Мадярôв. А се цілісінький сміх, бо помежи нами не було анї панслависта, анї нїякого-*иста*, бо мадяри того нам не допущали.

Ось, и славетний процес схизматичний в Сиготі: се була найгôрша злоба старої Мадярщины, вопіюща до неба: просто на розказ Вілмош-часара нароком треба було вышукати сесю приключку проти Россії, штобы лиш пôдробити панславістичий рух на Угорщинї. А мадярське правительство пôдприняло-ся на таку безчестну роботу: помучило сотками наших Русинôв-простакôв пôдчас сего процесу, а хотя обжаловані буди причастниками невинного релїґійного дїла, засудили їх всетаки в святôм имени „обороны отчины." Тим часом выбухла світова война, котра, на око, гейбы оправдила мадярське правительство. Найголовнїйший суд, курія, таки и затвердила присуд. Тогди и мене держали пôд поліцайським дозором, ба я був записаний на чорнôм лайштромі як панславист. А я сміло можу покликоватися проти сего на тото, што нїколи я не зносився нї с Москалями, нї с Українцями політиками. Але се не заваджало говорити верховодним Мадярам так, што русько-країнські урядники безосновно лопонять, ож Мадяры гноблять Руснакôв.

Без жадної суперечки наводжу лише сей факт: в Марамороши є 90, до 95% неписьменних Русинôв, а рôвно тôлько людей живе пôд одным дахом ис своєю маржиною! Ось, так выглядає той славний мадярський порядок давний!

Даремно звиняєть-ся передôмною мама, котрої дитина нечиста и злобна, ож ухиляє школу: така мати повинна сама промыти дитину и попровадити сама єї до школы кождий день, а тогди дитина не буде брудна и не буде ухиляти школу. Держава повинна бы була вже давно дбати про тото, абы кожда дитина ходила до школы, и штобы пролетарі не були голодранцями-жебраками, бо наш *русько-країнський народ живє ще и теперь у старосвітськôй примитивности, в камінно̂й добі*, и через се из власної силы не мôг був дати собі рады ніколи пôд тим гнетом мадярської влады.

Коли я був ще ґубернатором Руської-Країны, там ходила американська комісїя. Проводир єї, Goodwin коли довідав-ся про камінно-добове положенє Русинôв, сказав менї: „Ніколи не мôг бы був я думати, што в серединї Европы є така земля с так пригнетеним народом, як сесї Русины. Менї здаєть-ся, у найтемнїйшôй Африцї не має так пригнобленого и занедбаного народа."

Та не думайте, што не робило-ся нї одного кроку, абы змінити сесе положенє. Я пôдносив вопіющий из сеї глубины голос од часу до часу у формі всяких меморанд, и выправляв їх до кождочасного правительства. Предложив там готові планы. Благав їх, най прикажуть, абы кожда дитина школьного віку ходила до школы. А што тут можливо було просити лиш державні мадярські школы, то я просив такі. Знав, што Русин змадярить-ся через се за деякий час. Але се було однаково, бо за часу старого порядку можно було выдвигнути Русинôв з їх стращного положеня лиш *таким* способом, и образовати їх та поставити на ноги.

Але доля меморанд та подань моїх була — кошик папіровий, а руський народ животів и дале та ліферовав послôв-мунґôв, а польський жид ссав єго, тай адміністрація держала єго в ярмі.

А єднач, што то за добрий божий народ! Лаґôдний, привітливий, щирий, чесний та побожний. Найкрасші миж ними то Гуцулы Тисянські. Мужчины їх стрункі, жінки їх — то краса достойні на пемзель маляра и долота різбаря. Душею ніжні и наівно чисті. Из їх казок та переказôв можеме вникнути до глубоко заораної глубины їх души.

Я одкрив поміж дїтворою шкôлною дуже много талантôв. Скôлько таких може крыти-ся в гумусї народа! Але старий грішний лад недопущав до їх пожиткованя. Тôлько й того не доставало Мадярам, абы тут освіта ширила-ся поміж Русинами! А ще што!

При выбуху революції заворушив-ся и народ. Пôдчас войны сыны єго тиняли-ся по цілому світови, очи їм розкрыли-ся и зазнали, наскôлько они проти инших народôв пригноблені. Видїли власними очима, што світ живе людським житєм, а не таким скотинним, як они. Выдали клич: „Одривайме-ся од Мадярôв, наших гнобительôв! Вон ис жидами!" Бувше правительство дало руському народови автономію: *вродила-ся Руська-Країна.* Але настрôй народний не мôг змінити-ся хоть бы и через се. Не довіряв народ нікому, тадь кôлько разôв єго вже оциганили!

Любов моя до свого народу вынесла и мене на поверхнôсть. Став ґубернатором Руської-Країны и удалося менї пересвідчити народ, што не Мадяры були їх гнобителями, але давний, гнилий лад: тота сістема, котра однаково давила усїх народôв на Угорщини, також и самих Мадярôв. Аджеж ґрафы Шенборновы, ґрафы Шенберґовы, ґр. Хоринскі, ґр. Жилинськовы, та прочі їх товариші не бу-

ли Мадярами, але што їх всякі особисті користи так жадали, з'єдналися и творили свою політику в купі с мадярськими шовіністами, та банкирами и усякими Розенталами, Розенцвайґами та Адлерштайнами, та иншими бездушними піявками, 'што прийшли из Галичины жебрачою торбою на плечох, а тут збогатїли из *кервавиці* руснацької.

Але попереднє правительство крутило-вертїло: помимо закона *10-го* из року 1918 не хотїло передати владу у наші руки.

Выбухла друга революція. Конституція сего нового правительства подала заразінько *всї* права руському народови. Просвічаюча робота наша хотя и зачала-ся, єще не найшла путя до души руського народа из причины обсадженя Руської-Країны. Але мы не покидайме надїю, што и мы будеме колись Русинами!

Я почуваю, та й вірую, што Руська-Країна стане на ноги. Я чую и ôдси, як на руських полонинах тужливо звучить трумбита — явір: накликує нас, абысьме вернули до нашого бідного Руснака. Я уже чую, што дотеперішні звуки жалю перемінять-ся необавки світы-валяючою піснею Марсайлля, и в Руськôй-Країнї народ — зрываючи из себе кайданы — сесе буде співати и гукати; горы и долины и сердця будуть одзивати-ся сею піснею.

Дорогі братя Русины! Єще маленько чекайте, та выбє година и вашого вызволеня из усіх ваших гôрких кривд! Мы там будеме и розôбєме ваші кайданы. Освободите-ся од ващих піявок жидôвських и горазд вам буде!

Вы поважана публіко, не знаєте руського народа. Та я вас прошу, єсли почуєте дечого про сесь народ, абы ваше сердце застукало голоснїйше, душа ваша полюбила єго теплїйше, а ваша боротьба за людське вызволенє абы була острійща; а тогди слідами вашими вічно буде ступати хвала и благословенє до вас од русько-країнського народа за ващe мягке сердце и за ващу тверду вызволяючу роботу. А як прийде час, што русько-країнський народ выдвигнет-ся из свого звірського положеня до людського достоїнства, побачите, што тото за коштовный и першорядний гумус людский! Аж тогди довідасте-ся по правдї, наскôлько пôдлою и безбожною була сістема, што повалила-ся через революцію!

Не чудуйте-ся, што я так люблю свôй народ. Аджеж и батько, што має одну дитину трилїтну, тай декôлько повнолїтних дітей, любить и попирає найлїпще трилїтну дитину, та й має любити и попирати єї.

Руський народ проживає ще и до теперь

свої дитинні літа. — Усї братні народы цілого світа повинні любити, попирати як раз Русько-Країнця доти, доки не стане повнолїтним, бо вôн и до теперь ще такий, як малолїтна и світом залишена сирота. Признаюся, што як бы я знав, ож я бы мôг одкупити свого народа через свою смерть, и цїною єго вызволеня мала бы бути моя смерть, то я умер бы радо за отсей добрий, чесний народ, и за його будучнôсть.

ОБРАЗКИ З РУСЬКОЇ-КРАЇНЫ.

Усяке дыханє най хвалить Господа. Уклали Русины торг: и продавець, и купець поприбивали рукою тай пють собі овдома́ш-могорич. Дале стане еден фляшку кланяти другому тай каже:

— Куме, тадь твоя корова гейбы тяшко дыхать!

А кум на се каже:

— Ай, тадь ты знаєш, што написав святый Давид: „Всякоє дыханіє має своє попыханіє."

— Гу, куме, та ты так знаєш письмо? Тадь там так стоїть: „Всякоє дыханіє да хвалить Господа!"

— Ну, най буде й так, айбо и Давид раз ся помылив, бо я знаю такого дыханія, што дыхать, а єднач не хвалить.

— А што то за створіня?

— Ну, дуже простоє діло: се циганські міхи, бо од рана до вечера дышуть-дують, а нич не хвалять.

Загорілий проповідник. Блаженої памяти Андрій Попович, парох Велико-копанський, був поправді народолюбцем. Коли в 40-овых роках 19-го століття по цілôй Угорщині не було ще ні слуху, ні духу про захоронки (kisdedóvó), Попович заложив уже давно таку институцію и сам забавлявся с дітьми. Його дедовка-захоронка була дуже скромна, бо то був собі простий сыпанець (кôш) плетений, який стоїть на дворі у кождого попа для збереженя стручкової кукурузы. Айбо ôн знав їх и тут учити та й навчав! Але сим разом говорити буду вам не про єго захоронку, а про церковне єго казанє.

Небощик Андріш бачі, як дуже говорливий чоловік, коли бувало розгорівся на казалници в бесіді, то скакав из предмета на предмет, а в горячці казаня не раз и забувся, ôдки и ôн властиво розпочав. Раз узявся твердо, што не буде вже так далеко одбиватися од первісної темы, та, тож днем перед якогось празника посписав собі цілу проповідь красненько на папір, а рукопис вложив у ногавичну задню кишеню. Другого дня выходить ôн легонько на казалницю и зачне своїх вірникôв навчати своїм звычайным способом дуже безпосереднім и займаючим. Говорив, говорив, як батько до дітей, коли їм казки приказує — а за се дуже

й любили його слухати — ну, а дале — так розговорився, як и инколи, и прийшло до того, што поправдї забув, из чого й почав. Але якось догадався тогди, ож має ôн рукопис у кишенї, та се його выратує из запутаности. Посягає рукою до задньої кишенї за рукописом, хоче його вытягнути, але біда! Футро (bélés) кишенї — а ще до того глубокої — було порвано, рукопис запнявся та хоть и як єго бачі тормосив, не мôг папір добути из кишенї. Коли вже аж упрів од даремного напруженя, та й люде кортно призирають-ся єму у тихотї, озвався Попович такими словами: „Дїточки мої! Много мав бы я ще вам розповісти, дуже краснї дїла понаписовав я дїля вас, айбо не можу вам їх уже переказати. Най вас Богонько благословить и най дасть вам дїточки ушитко того доброго, што у моїх ногавицях, амінь!"

Про Анріш бачія. Отець Попович був щирим, простим у бесїдї чоловіком, хоть бы с ким бесїдовав. А што його дяком був (недовго) якийсь старосвітський допотопний учитель, то ôн сего картав и ганьбив дуже часто, бо у школї ниґда його не видів, лиш у коршмі. Насытився бідний дячище ис тими осторогами та грубими словами Поповича та придумав собі спосôб, як бы єму заимститись над попом. То и придумав та пôдчас проскомидїї выкрав значок из книжки,

де Попович зазначив собі тогодняшне евангеліе. А то був собі простий робôтний день. Прийдеть-ся до читаня евангелія, Андріш бачі нічого и не думаючи зачинае: „Рече Господь ко пришедшим кнему Юдеям" та й розкривае книжку. Але значка не найшов, тому опять починае: "Рече Господь ко пришедшим . . ." и стане листовати у книжції. Дяк с укритою потїхою лише придивляєть-ся батющції та вкôнци озвався:

— Та най уже рычать пане!

А батюшка лише листує та листує; але раз пôдведе очи, зирне на дяка, та й загремить гучним словом:

— Рече Господь . . . а біда бы того пóбила, што ми знак украв из евангелія!

У новтароша. Коли завели цивілні метрики, што їх новтареши провадили, народ из початку дуже недовіряв тому. Як то може бути, обы не попы хрестили-вінчали христіянський люд, а новтареші!? Тому, як поприходили люде с орудками своїми до новтареша, завдавали єму не одної гôркої годины.

Раз заходить якась жона до канцеларії тай каже:

— Прошу пане, най поглядавуть, кулько рокув маву?

Як то? — чудуєть-ся новтареш. — Тадь

сего повинні бы вы самі знати найліпше. Та як я вам угану?

— Ну, та там мавуть метрики, най поглядавуть.

— Та добре — каже нотареш — коли сьте ся уддали?

— Еге, коли?! Тадь тогди, коли ми груди вуросли.

— Добре, добре, але коли то було? Може дуйдемеся до сего из иншого боку; ану кажіть жінчовко, кулько дітей маєте?

— Є пять хлопцюв тай ще кулько дівок.

Нотареш майже звалився из стôльця . . .

Як розумний выручить-ся в біді. Церкôвник у Плоскôм (Бережанщина) зазирнув в суботу дуже глубоко у фляшку, через што став у неділю неспосôбним до сповненя своєї службы. Священик, Юрій М—цко попав через сесе у велику біду, бо не знав, як тепер людем переказати, ож хто має прийти в понеділок робити на попôвське поле. А то була осінна робота! Думав, думав аж голова ему кипіла, та вкôнци таки и додумався. Прийшла неділенька. Людей зойшлася на його щастє силитва до церкви; то и як прийшлося до мированя, кождому вірникови приходячому замастив чоло святим олаєм, приговорюючи їм сяк: „Христос

посреди нас, завтра прийдеш крумплї брати! Хс. посреди нас: абысь мотыку не забула...!"

На Мукачôвской торговици. Не хотїлося ити на ярмарок самому попови Мідяницькому, продавати стару кобылу. Тож прикликав ид собі церкôвника:

— Ци не погнав бысь клячу на вашар Иване?

— Пожену, пане.

— Айбо обысь продав Иване!

— Продам пане,!

Погнав. Айбо ярмарок ще як май добрі стояв, а Иван уже дома — с клячою. Звідать го пôп:

— Ну, а як Иване?

— Та мав єм щастя пане!

— Яке щастя Иване?

— Та оттакоє: прийшов єм на ярмарок, зараз обступили мене якісь Мадяре злодії, ци што. Покляпкають клячу сюда—туда, призирають-ся юй то з лївого, то з правого, зазирають у зубы, а вкунци озвався єден:

— Гаввала кий? (Hová való ke').

— Тимко з Мідяниції, — кажу.

— Гаца каца? (Hogy adsza a kancát)

— Се не паця, кажу, а кобыла.

Вӱн товды за мóтуз, а я за хвӱст; вӱн за хвӱст, а я за мотуз: видко, красти замысляє.

— Гаца каца? звідаться опять.

— Попова кляча, кажу я. Вйн за мотуз, я за хвйст.

— А гой, та ты так! думав я собі, хотїв бесь клячу без грошей? Ну, лем чекай. Як вйн мало удвихнувся, я клячу присїв, та з торговици здубонїв, онь им ся дома становив. Та мав єм щастя, велику сиринчу, ож не вкрали клячу! Ось де є!

Також на Мукачôвскôй торговици быцька продавала баба, такого простого, быцька-курторога. Надходить Русин:

— Што просите за быка?

— Пятьдесять золотых стріберных.

— Бабо, бабо, айбо малый на 50!

— Тадь малый, малый, айбо старый.

— Тото много, дам сорок!

Тим часом бычок кровльов промочився. Чоловік запримітив сесе:

— Йойой бабо, тадь кровльов сикає!

— А, прапав бысь, тадь и ты бысь кровльов сикав, кидь бысь ся урвав!

Але купець додумався, што вун тому якось порадить дома, тай каже: Ну бабо, та коли вже 'м обіцяв сорок, та даву вам сорок.

— А сорокай, не сорокай, трийцять плати та й бери!

— Крийтє руку бабко!

И неписьменний має деколи крихту розума. Простий чоловік убрався у панське платя, та пішов у друге село, чуже, до церкве та захпався на крилос поміж дяки. Там дивилися на него і гадали, що він дяк, та прислали йому апостол, щоби читав. Айно він читати не умів. Як тут вирятоватися з біди? Та бо не був глупакомгуканом, тай догадався: зачав мацатися-торбоситися по кишеням повсюда, мов би хотів окуляри добувати. Гоп! нема окулярів — шепнув він сусідам — та не годен єм, не вижу читати. Тай іс тим ся відговорив від апостола. *(Верховина.)*

ИЗ НАРОДНОЇ ФІЛОЗОФІЇ.

Жид чортôв свердел.

Жидôвське *зараз*, а панське *почекай*.

Мадяр брат, німець шваґор, циганин кум, а жид сусід.

Пса за хвôст, а Мадяра за *вусы* не хватай.

Русинови розум по торгови.

Руснак неборак: хто не хоче, той го не кривдить.

Руські кости обросли мадярским мясом.

ПРОРОК.

Неначе праведних дітей,
Господь, любя своїх людей
Послав на землю їм пророка —
Свою любов благовістить,
Святому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
И в серце падали глубоко,
Невидимим огнем пекли
Холодні души....

Полюбили
Пророка люде, и молились
За ним и слези знай лили.
А потом... люде, рôд лукавий
Господнюю святую славу
Розтлили... и чужим богам

Пожерли жертвы, омерзились
И мужа свята — горе вам! —
На стогнах каменем побили,
И заходили-ся гулять,
Святою кровю шинковать.
И праведно Господь великий,
Як на звірей тих лютих, диких,
Кайданы повелів ковать,
Глубокі тюрмы муровать,
И — роде лживий и жестокий! —
Во місто кроткого пророка...
ЦАРЯ *вам повелїв избрать...!*

Тарас Шевченко.

Из чого нам научити-ся по руськи?

Нас учили в ґімназіях пôд назвою *ruthen nyelv* через 60 рокôв *не по руськи.* Учителї силовали нас там або на московський язык, або на читанє старо-славянськоі біблії. Подумайте собі: нас, сынôв 19-го та 20-го столїтя хотїли навчити на наш лїтературный язык из книжки, што написала-ся *в IX-ôм столїтї!* Отже из таких речень, як: *Рождество Христово сице бѣ, обрученнѣй бо бывши матери єго Маріи Іосифови, прежде даже не снитися има.....,* *обрѣтохом же и воспріяша быша* — кажу, из такого языка хотїли навчити нас на правила и граматику нашого руського языка!

Вічно нам говорили, ож основою усїх славяньских языкôв є старо-болгарська, инакше церковно-славянська мова, отже мы повинні сесю стару мову держати жерелом нашого руснацького языка, а если хочеме навчити-ся

наш літературный язык, то повинні єсьме держати-ся правил сего старого церковного языка.

Та не посягли нащі учителї умом своїм хоть бы й доти: што бы ся стало с теперішньою *італіянськоюю, французкою та ешпанськoю* культурою, як бы люде и в Італії, Франції, Шпанії так говорили: „вертайме назад до нашої церковної мовы, до *латинської*, бо она є материю всїх романських языкôв! Лишім отсю новосвітню італійську, французку мову, бо она є языком самих простакôв!" Навірно высміяли бы таку бесїду!

А в нас, в Унґварі та Пряшеві, говорять зовсїм спокôйно ще й до нынї так: „Выучімся нашу літературну мову из старо-болгарської, бо то наша церковна, мати-мова!"

Такі учителї не гадають нї крихты на тото, што из *середновічного языка* учити теперіжний язык — се дурниця. Не гадають нї цятки на тото, ож *середновічною методою* — як се робить-ся у нас у ґімназіях та семинарях — не мож нікого навчити на живий народний язык.

Такі учителї зовсїм уже не знають, што в нас, у Руськôй-Країнї, була колись дуже красна *домородна* література, котра жила од 16-го столїтя аж до кôнця 18-го неперерывно *на основі народного руснацького языка.* Од

часу *Няґовського* толкового євангелія (1570) аж до господарського порадника *Теодоровича* (1791) маєме прекрасну літературу *свою*, русько-країнську, с такими світлими именами, як Тесло-вич, Дулишкович, Сїдей, Грядилович, Андрелла. Не знають, бо не хотять знати сесї учителї, ож сеся самородна наша література придала бы ся нам и тепер, бо розуміеме єї далеко легше, як московську; а и словом не зганули нам учителї у школї, ож она с початком 19-го столїтя нагло перервала-ся. А нї одним сло-вочком не пригадали они нам, ож стояло бы обновити сесю давну, *нашу* літературу, при помочи котрої могли бы мы тепер мати свою власну культуру так, як инші славянські наро-ды мають, што поставили-ся на основу свого власного *народного* языка. Нї, они наперали запровадити до нас за всяку цїну московський язык, московську культуру, и то при помочи старо-славянського языка; бо то звісна річ, што московський язык в основі своєї грама-тики не є чим иньшим, як старо-славянський язык, помїшаний с нашим руським.

И до чого дôйшло-ся? До того, што мы, ученики таких учительôв стали — Мадярами! Бо тоті нещасні рутенські годины зробили нам ненавистним не церковный язык, але на-шу власну руснацьку мову. Мы не одчували,

што толкований на тих годинах язык був бы нашим; навпаки: мы одчували, ож се не тот руснацький язык, што мы його знали из села, але якась чужинина, што нас штовхає все дале й дале од свого. Нам легше було читати та говорити по Мадярськи, як тим рутенським языком ну — и руські кости обросли мадярським мясом!

Та наука „руського" языка по наших ґімназіях має похибки нетôлько в тôм, што учать його середновічним способом из середновічної біблії, але й в тôм, што учителї наші не взяли до рахубы анї стару домородну нашу літературу, *анї нову людову устну літературу,* што живе на устах наших простакôв.

Образок нашої старої літературы уже видїлисьте.

Ануж, братя мої, прочитайте тепер низше слїдуючі русько-країнські баллады, колядки, историчні та любовні піснї, та скажіть по щирости: *ци не из сих двох жерел треба бы було нас учити на тих гôрких рутенських годинах на руський язык?* Ци не красше сесе, як тоті иже яже видїхом, воспріяша?

Ну, але учителї наші промовчували нароком перед нами и наші піснї та баллады, казки та пословиці народні, тай усяку руснацьку літературу, штобы лише не *осквернятися* та-

кими простацькими глупостями, та не запаскудити *елеґантну* мову Москвы! Бо по правдї, вмісто сего што *наше*, учили нас усякими *чужинствами* Державина, Тредяковського, та їх наслїдувачами: Духновича, Материна, Урїила Метеора, Раковського, В. Добрянського, Яновича, Фенцика, што їх усїх треба нам тепер вышкрябати из нашої лїтературы, бо они не нашї, и представляють собою таку саму сумну епоху, якою є в мадярськôй лїтературї епоха 1711-1772, занепад нацїоналный, духове убожество, чужий, дух чужий язык . . . . !

Читайте лиш, братя, што зараз тутки слїдує. Увидите из сего й самї, што наша русько-країнська народна лїтература має такї дорогоцїнности, котрі рôвняють-ся с найславнїйшими творами всесвітної лїтературы. А то все выплило из души простого селянина нашого, котрим вы так погорджуєте, и язык котрого вы так страх не любите на письмї!

I. Епика.

А.) *Баллядьı.*

1. ВДОВА З МАКОВИЦИ.

Коли муровали білу Маковицю,
Гонили на панське бідну удовицю.
Єдну неділеньку ґазду поховала,
Другу неділеньку сына на світ дала.
А з третей неділї на панське ю гнали.
На панське ю гнали, покоя не дали.
На панське ся брала, горенько плакала,
В слезах купаного сынка повивала.
На єдній рученцї сыночка тримала,
А с другов рученьков каміня давала:
„Муруйте мурарї білу Маковицю,
Не гоньте на панське бідну удовицю!"
    Каміня давала, горенько плакала.
Горенько плакала, озеро глядала.
    „Плавай сыну, плавай, по тихім озери,
Не зазнав та вітця, не зазнаш матери.

Вітця ты не зазнав, бо ти го пан Бог взяв,
Матери не зазнаш, бо тя утопила.
Утопить-ся й мати, не будеш ю знати,
Будеш там в озері на віки плавати.
Ты будеш в озері як рыбка плавати,
А під Маковицьов коло тебе й мати.

2. В УГЕЛЇ, В УГЕЛЇ . . . .

В Угелї, в Угелї, багатом Угелї,
А где ми там жіє та убога вдова,
Та убога вдова с Угеля попова?
Мала она, мала дванацят сыночкув,
Тоты сыночкове як нагло пôдросли,
Як нагло пôдросли, та на розбуй пошли.
Єще она мала миле єдно чадо,
Зєднала го пасти Угелское стадо.
Пасло оно, пасло, стадо потратило,
Стадо потратило, дражки побудило.
Вышло оно, вышло на ширу поляну,
По руськи співало, горенько плакало.
Ей обчули, чули дванацят збойници,
А як го обчули, то го обскочили,
Стали они, стали радоньку радити:
Што они с ним мают, о Боже, зробити?
А єден братечко наймладший, найкрасший:
„Ей, повіч ты, повіч, откале ты родом?" —

„Ей родом я родом з Угеля попова,
Там в Угелї жиє моя мати вдова.“ —
„Сестро наша, сестро, покаж тот фартушок,
Няй ти обсыплеме талярами брушок.
Понесь ты то, понесь, там нашуй матери,
Нягай она знає, збойцюв сынув має!“

3. ХОДИЛО ДЇВЧЯТКО . . . .

Ходило дївчятко коло синьой воды,
Плакало, молило про милого Бога:
„Што ми дай, то ми дай, милый Пане Боже,
Лем ты ми то не дай дїтинского болю,
Дїтинского болю, бо я ся го бою!“
Скоро оно, скоро словце промовило,
Двох бiлых сыночькув на свiт породило.
Само оно, само воно їх крєстило,
Само оно, само мена їм давало:
А єдному дало *Ердыдi Адамчо,*
А другому дало то Ердыдi Янчо.
Оно їх шмарило до той синьой воды:
„Нягай вас колыше тота синьа вода,
А нягай вас плекат сама Матка Божа!“
А само ся взяло долов ку Будину,
Долов ку Будину, ку Будинской корчмi.
Напой продавати, пiняжки читати.
Тота синьа вода барз ся розиграла,

Двох білых сыночкув на брег выметала.
Так они ся взяли долов ку Будину,
Долов ку Будину ку Будинской корчмі:
„Кочмарко, кочмарко, молода кочмарко,
Дай ты нам напою тако й без міряня,
Мы тобі піняжки тако й без читаня."
Она їм напою тако й без міряня,
Они єй піняжки тако й без читаня.
Она їм напою тако й до скляночки,
Они єй пінязи до єй кишеночки.
„Шугайчіцы двомі, шумны вы обомі,
Чорні очі мате, мі ся подобате,
Котрый мня возмете, не побануєте!„ —
Янїчько молодший так то єй повідав:
„Дуже я походив, много я побродив,
Жебы сын мати взяв, никде я не видав!" —
Скоро она, скоро словце выслухала,
На дробный порошок там ся розсыпала.

4. НА ПОЛЯНІ, НА ТУРЯНІ.

На Полянї, на Турянї,
Лежит Янчик порубаный,
Порубаный, постріляный
И кулями спробиваный.
Пришов к нему отец єго:
„Сыну, сыну, што ту робиш?

Чом до дому не приходиш?
Юж сім рочків як воюєш,
Де жь єсь товар поподївав?" —
„Тату, тату, идь до дому,
Не робь жалю сердцу мому!
Не пыташ-ся, што мя болит,
Лем ся пыташ о товарі!
На Поляні, на Туряні,
Лежит Янчик порубаный,
Порубаный, постріляный,
И кулями спробиваный.
Пришла к нему мати єго:
„Сыну, сыну, што ту робиш
Чом, и проч.
На Полянї на Турянї
Лежит Янчик порубаный,
Порубаный постріляный,
И кулями спробиваный
Пришла к нему мила єго,
Кричит, плаче, жалує го:
„Милый, милый, што ту робиш,
Чом до дому не приходиш?"
Шату драгу розідрала,
Єго рану завивала.
„Ліпша миленька,
Як мати рідненька."

5. ВЕРХ БЕСКИДА ЗЕЛЕНОГО.

Верх Бескида зеленого.
Пасе Янчик коня свого,
Пасе, пасе, попасує,
На коничка посвистує:
„Коничку мій чорногривый,
Чом єсь смутный, невеселый?
Цы ти шкодит збруя моя,
Цы сабличка соболева?“ —
„Не шкодит мі збруя твоя,
Ни сабличка соболева,
Лем мі шкодят фальші твої:
Ходиш на мі до милої.
Сам сой підеш до милої,
Мене ставиш на выгоні,
Ты сой підеш до світлиці,
Мі не дадут соломиці,
Тобі дадут їсти, пити,
Мене выйдут діти бити;
Тобі дадут винця-пивця,
Мі не дадут а ні сінця.

6. ЗÔЙШЛАСЯ НОВИНА.

Зôйшлася новина,
Пані пана забила,
В огородку го сховала,
Рутку на нем посіяла:

„Рости. рутко, высоко,
Як пан в землї глубоко."
А рутка ся збахтала,
Аж по вікна достала.
„Позри, дївко, в густый ляс,
Ци не иде кто до нас?" —
„Идут, идут панове,
Небощика братове."
„По чім же 'с їх познала,
Же 'с їх братьми назвала?" —
„По коничку сивавім,
Та по уздї злотавій."
Пришли они до двора:
„Выходь до нас братова,
Наша невість немила!
Де 'с нам брата, подїла?"
„На войну 'м го послала." —
„Мы там стадыль їхали,
Были б мы го познали.
Наша невість не мила,
Чом ты кровця по стїнах?" —
„Дївка курку заржнула;
Бо ся гостей сподїла." —
„Хоц бы десять заржнула,
Така бы кров не була.
Наша невість не мила!
Чом ти дїти смутнії?
Ци ти хлїбец не їли?

SLOVANSKÁ KNIHOVNA PRAHA